

1. Vzťah demokracie a právneho štátu

O demokracii sa hovorí už v antike, o právnom štáte sa začína hovoriť až v druhej polovici 19. storočia.

Demokracia	Právny štát
- Kto má vládnuť? - pozitívna sloboda (suverenita ľudu) - parlament volený občanmi	- Ako sa má vládnuť? - negatívna sloboda (princíp legality) - ústavný súd chrániaci ľudské práva

Na jednej strane platí, že základná požiadavka právneho štátu – **princíp legality** – je **dôsledkom demokratickej požiadavky vlády ľudu**, keďže vôľa ľudu sa premieta do obsahu zákonov, ktoré musia byť dodržiavané. Na druhej strane pointou právneho štátu je **ochrana ľudských práv, ktoré platia nezávisle od vôle ľudu**, čo spôsobuje pnutie medzi právnym štátom a demokraciou viditeľné v rámci abstraktnej kontroly ústavnosti.

2. História pojmu

Pojem právneho štátu v kontinentálnej Európe vznikol ako **reakcia na osvietenský absolutizmus**. Absolutistické monarchie budovali profesionálnu byrokráciu, ktorou nahrádzali starú feudálnu správu. Takto vznikol **policajný štát**, v ktorom sa polícia starala nielen o bezpečnosť, ale aj o mravné obrodienie poddaných.

Proti tomuto trendu sa postavili nemeckí liberáli, ktorí navrhli, aby sa štát prestal starať o blaho občanov, aby riešil len vnútornú a vonkajšiu bezpečnosť, urovnával spory a aby sa jeho výkonná moc (polícia) držala v medziach zákona (napr. *Wilhelm von Humboldt*).

Záver: Právny štát historicky vyšiel z liberálnej ideológie a je s ňou nerozlučne spojený. **Termín „demokratický a právny štát“ môžeme preto považovať za synonymum termínu „liberálna demokracia“**. Politická sila, ktorá chce nahradiť liberálnu demokraciu inou formou demokracie, chce v podstate odstrániť právny štát.

3. Vymedzenie pojmu

3.1 Základné princípy

Princíp legality: „*Štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.*“ (čl. 2 ods. 2 Ústavy SR)

Princíp slobody (*iura merae facultatis*): „*Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá.*“ (čl. 2 ods. 3 Ústavy SR)

V právnom štáte, v ktorom by neplatil ani jeden zákon, by občania smeli všetko a štátna moc nemohla nič. Naopak v policajnóm štáte by občania nesmeli nič a štát mohol všetko.

Právna pozícia	Súkromná osoba	Verejný orgán
<i>Secundum et intra legem</i> (podľa práva a v jeho medziach)	musí	musí
<i>Praeter legem</i> (mimo práva)	smie	nesmie
<i>Contra legem</i> (proti právu)	nesmie	nesmie

Záver: Účelom základných princípov právneho štátu je ochrana slobody súkromných osôb prostredníctvom limitácie verejnej moci.

3.2 Zavedenie základných princípov do praxe

Formálne kvality (systémové hodnoty) práva

Účel právneho štátu možno dosiahnuť len vtedy, keď zákony, ktorými je štátna moc viazaná, vykazujú určité formálne kvality. Len takýmto zákonom totiž môže porozumieť priemerný adresát práva, ktorý chce právo dobrovoľne dodržiavať. Formálne kvality práva sú komplexne vymedzené a teoreticky odôvodnené vo Fullerovej koncepcii **vnútornej morálky práva** (právo musí byť zverejnené, všeobecné, splniteľné, neprotirečivé, zrozumiteľné, relatívne stabilné, aretroaktívne, dodržiavané úradmi).

Záver: Koncepcia právneho štátu nie je len abstraktnou technikou vládnutia; ide o teóriu vychádzajúcu z predpokladu, že **človek je rozumná bytosť, ktorá má svoju dôstojnosť**; človek je schopný sám si vyhľadať svoje zákonné povinnosti a dobrovoľne ich splniť bez toho, aby bol dirigovaný štátnymi úradmi.

Správne súdnictvo

S vytvorením právneho štátu v polovici 19. storočia pribudla súdom nová osobitná agenda – správne súdnictvo. Totiž ak má štát pri výkone moci dodržiavať zákon, potom je potrebné splnenie tejto požiadavky kontrolovať. Správne súdnictvo je osobitnou právomocou, v rámci ktorej súdy preskúmajú zákonnosť rozhodnutí orgánov verejnej moci a správnosť ich úradných postupov. V niektorých krajinách existujú osobitné správne súdy, v SR sa správne súdnictvo venujú všeobecné súdy popri občianskoprávnej a trestnoprávnej agende.

Správne súdnictvo ako garancia právneho štátu predpokladá **deľbu moci**: parlament vytvorí zákon, výkonná moc je povinná ho dodržiavať a súdy musia výkonnú moc kontrolovať. Cieľom pôvodnej koncepcie právneho štátu (u nás nazývanej aj „formálny právny štát“) bolo iba obmedzenie polície, resp. výkonnej moci.

4. Materiálny právny štát

Zatiaľ čo v 19. storočí sa uvažovalo o zákone ako o prostriedku garancie občianskej slobody, po 2. svetovej vojne bolo jasné, že zákon môže slúžiť aj ako prostriedok štátu na perzekúciu vlastného obyvateľstva.

Povojnová reflexia nacistického práva viedla Gustava Radbrucha k jeho téze, že neznesiteľne nespravodlivé právo musí ustúpiť spravodlivosti (**Radbruchova formula**). V inštitucionálnej rovine sa táto formula premietla do požiadavky na zavedenie **ústavného súdnictva**, ktorého úlohou bolo podriaďovať vláde práva nielen orgány výkonnej moci štátu, ale aj moc zákonodarnú. Takto vznikla **abstraktná kontrola ústavnosti**, v rámci ktorej môže ústavný súd zrušiť zákon parlamentu, ak je v rozpore s ústavou (najmä s ľudskými právami).

V súvislosti s tým český a slovenský ústavný súd vytvorili doktrínu materiálneho právneho štátu, podľa ktorej **v právnom štáte je dôležité nielen dodržiavanie zákona, ale aj to, aby mal zákon určité obsahové kvality**. Formálny právny štát bol bezhodnotový, a preto umožnil zneužitie legislatívnych procedúr na presadzovanie nelegitímnych cieľov, čoho príkladom je nacistická Tretia ríša.

Slovenský ústavný súd vymedzuje obsahové kvality zákona ako **princípy materiálneho právneho štátu**: princíp deľby moci, princíp všeobecnosti zákona, princíp zákazu retroaktivity, princíp ochrany dôvery občana v právo, princíp predvídateľnosti súdnych rozhodnutí, princíp ochrany ľudských práv, princíp prehľadnosti právneho poriadku...

Kritika: i) Pôvodná koncepcia právneho štátu („formálny právny štát“) nebola bezhodnotová, ale vychádzala z hodnoty slobody (2.). ii) Viaceré z princípov materiálneho právneho štátu majú skôr formálnu povahu, ide o systémové hodnoty práva, ktoré sú relatívne nezávislé od obsahu (3.2). iii) Nacisti zneužívali nielen formálne legislatívne postupy, ale aj (a zrejme predovšetkým) hodnotovú jurisprudenciu: pri perzekúcii obyvateľstva ignorovali vlastné zákony odvolávajú sa na vyššie princípy árijskej morálky a cti.